

ЕКЗИСТЕНЦІЙНА ПАРАДИГМА В ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРІ РОМАНІВ М. ВАРГАСА ЛЬЙОСИ “СОН КЕЛЬТА” ТА “ПОХВАЛЬНЕ СЛОВО МАЧУСІ”

У статті проаналізовано екзистенційні мотиви в художньому просторі романів Маріо Варгаса Льйоси “*El sueño del celta*” (“Сон кельта”) та “*Elogio de la madrastra*” (“Похвальне слово мачусі”). Доведено, що філософія екзистенціалізму має безпосередній вплив на світосприйняття письменника й позиціонується в його творчості в контексті авторського начала.

Ключові слова: екзистенція, екзистенційна свідомість, “вільний вибір”, межева ситуація, тема смерті.

Хорхе Маріо Педро Варгас Льйоса (Jorge Mario Pedro Vargas Llosa, 1936) – перуано-іспанський прозаїк, один із провідних письменників-новаторів сучасної латиноамериканської літератури, лауреат Нобелівської премії 2010 р. за “детальний опис владних структур і гостре зображення людського опору, бунту й поразки”. Його творчість увібрала в себе традиції попередників та є своєрідним художнім синтезом. Серед літературних напрямів, які утворили органічний сплав під пером перуанського автора, не останнє місце посідає й екзистенціалізм.

Роман “*El sueño del celta*” вийшов друком іспанською мовою в 2010 р., “*Elogio de la madrastra*” – у 1988 р. Обидва твори яскраво демонструють оригінальне поєднання ознак, притаманних екзистенціалізму, із провідними трендами сучасної зарубіжної літератури.

Художній спадок письменника ґрунтовно досліджений за кордоном, тоді як українські літературознавці приділяють йому значно менше уваги. Зокрема, Інгер Енквіст (I. Enkvist) акцентує увагу на ключових проблемах роману “*El sueño del celta*”, в якому йдеться про життєвий шлях головного героя Роджера Кейсмента, спостерігача місії в Конго [5]. Рікардо Сенабре (R. Senabre) підкреслює, що історичну основу доробку становить життя визначної особистості, та аналізує прийоми організації наративу письменника: “Оповідь не збільшується за допомогою надмірних фактів чи надлишкової епітизації з високопарністю – звідси атмосфера хроніки, проте в романі можемо помітити сильний взаємозв'язок з Кейсментом, тому що твір описує становлення однієї незалежної особистості, що існувала насправді” [7]. Що ж до питання творчого використання письменником категорії екзистенціалізму, то воно залишається на маргінесі дослідницької уваги.

Своєрідним винятком є праця Хосе Мігеля Ов'єдо “*Vargas Llosa entre Sartre y Camus*”, де вказано на тісний зв'язок романістики Варгаса Льйоси з відомими французькими екзистенціалістами Ж.-П. Сартром та А. Камю: “Зв'язок між Варгасом Льйосою, Сартром і Камю не просто допомагає зрозуміти літературні ідеї чи інтелектуальну позицію, яку перший з них займав

протягом більше ніж 30 років творчого життя...” [6, с. 85]. Проте в цій літературознавчій розвідці роман “Сон кельта” не постає об'єктом аналізу.

Мета статті – дослідити, як реалізується екзистенційна парадигма в художньому просторі романів Маріо Варгаса Льйоси “*El sueño del celta*” (“Сон кельта”) та “*Elogio de la madrastra*” (“Похвальне слово мачусі”).

Оскільки екзистенціалізм зосереджений на універсальних моделях буття, онтологічних аспектах існування людини, цілком закономірною є його актуалізація в контексті сучасної літератури загалом та у творчості М. Варгаса Льйоси зокрема. Письменник зображає особистість на рівні екзистенції, внутрішнього буття, яке забезпечує неповторність кожного індивіда. На думку екзистенціалістів, людина вільна обирати свій життєвий шлях та власне призначення.

Відповідні ідеї представлені в романі “Сон кельта”. Так, наприклад, Роджер Кейсмент, котрий присвячує життя боротьбі з імперіалізмом, рабовласництвом, виступає за рівні права для всіх громадян. Власне, це протистояння колоніалізму і боротьба за незалежність Ірландії стають його екзистенцією, суттю його існування: “*las horas, días, semanas dedicadas a la política se concentrarían en la gran política, la que tenía que ver con el designio prioritario y central – la independencia de Irlanda y la lucha contra el colonialismo...*” [8, с. 120].

Роджер чітко усвідомлює власну значущість: “*La publicación de su Informe por el Gobierno británico tuvo una repercusión enorme en la prensa, en el Parlamento, en la clase política y en la opinión pública... Fue entrevistado en los medios de prensa, fue invitado a hablar en actos públicos y en clubes privados, le llovieron invitaciones de los salones liberales y anticolonialistas...*” [8, с. 71].

У романі “Похвальне слово мачусі” спостерігаємо зовсім інший тип персонажу – людину, що живе виключно для задоволення власного “ego”. Насамперед, це стосується дона Рігоберто, який після одруження присвячує весь час догляду за власним тілом та еротичним розвагам у різних формах: “*Era medianoche pasada y don Rigoberto estaba en el cuarto de baño entregado a sus abluciones de antes de dormir, que eran complicadas y lentas. Después de la pintura erótica, la limpieza corporal era su pasa-*

tiempo favorito...” [9, с. 3]. На прикладі цих принципів М. Варґас Льюса демонструє читачеві крайнощі абсурдного, ідейно спустошеного буття. Так само “животіє” донья Лукреція: спочатку вона переймається легковажними стосунками з пасинком, проте, поступово все більше віддається пристрасті і власним почуттям, забуваючи про мораль і суспільний обов’язок. У кінці ж роману чоловік і жінка доходять висновку, що останній рік жили неправильно, принаймні так здається читачеві.

Важливе місце в художньому просторі романів М. Варґаса Льюси посідає художня категорія “екзистенційна свідомість”, яка пов’язана, насамперед, з об’єктивацією довколишнього світу крізь призму особистісного світосприйняття.

“Екзистенційна свідомість” є частиною екзистенціальної парадигми й у цьому сенсі об’єктивує особливий тип рефлексії героя в текстовому просторі художнього твору. Вона характеризується великою кількістю різноманітних концепцій, що увібрали в себе кризове світовідчуття європейської цивілізації ХХ ст. Це пов’язано з переоцінкою всіх цінностей, втратою віри в науково-технічний прогрес та раціональним пізнанням світу й людини. Екзистенційна свідомість породжує власні конфлікти, що оформлюються як непримиренні суперечності, виявляються не лише в мисленні, а й у бутті, наприклад самотність і комунікація, життя й творчість, мати (володіти) чи бути (аутентичність), бажання жити чи неминучість смерті, зміст та абсурд, свобода, що ґрунтується на Ніщо, і “втеча від свободи” (страх перед Ніщо), відчай та віра тощо [1, с. 312].

Саме екзистенційна свідомість є ключовою категорією в романі “Сон кельта”: Роджер Кейсмент поступово втрачає віру в європейську цивілізацію, можливість та перспективи її розвитку, як наслідок, у його житті відбувається тотальна переоцінка цінностей. Це пов’язано, передусім, із подорожами ірландського діяча за межі власної країни (до Африки та Латинської Америки). Нові ідеали приводять Кейсмента до місії спостерігача в Конго, в якій він захищає місцеве населення від “носіїв цивілізації”: “...estoy documentando, con la mayor prolijidad, los abusos que se cometen aquí en nombre de la supuesta civilización” [10, с. 60]. В іншому епізоді головний герой говорить про свої ідеали (наприклад, якби він мав проходити процес насадження цивілізації серед місцевого населення): “Pero sin abusar de los nativos, sin cazarlos como animales y sin trabajo esclavo. Más bien, incorporándolos a la civilización mediante escuelas, hospitales, Iglesias” [8, с. 124].

Якщо ж говорити про суперечності, що їх породжує екзистенційна свідомість, то тут, насамперед, згадується проблема самотності й браку комунікації, яку Роджер Кейсмент повсякчас відчуває. З одного боку, він ніби добре спілкується із своєю кузиною, але з іншого – він знаходиться від неї дуже далеко; персонаж прагне людського тепла й кохання, проте живе

у власних фантазіях і задовольняється випадковими знайомствами чи втіхою за гроші.

Актуалізація такого типу свідомості пов’язана з переживанням “межової ситуації”, яка оголює крихкість, катастрофізм, драматичність буття. Згідно з К. Ясперсом, такі ситуації виникають, коли втрачають силу зв’язки, що утримують людину в межах буденності. Відбувається “прозоріння екзистенції”, яка звільняє особистість від тенет буденності та від її власних інтересів. Натомість, виникає потреба пізнати істину, віднайти справжній сенс свого індивідуального існування. Людина отримує шанс стати творцем своєї долі. Німецький філософ К. Ясперс зазначає: “Існування є буттям у ситуаціях” [4, с. 443].

У романі “Сон кельта” можемо спостерігати відразу декілька межових ситуацій, вони збігаються з найвищими точками психологічної напруги в кожному з трьох розділів: Конго, Путумайо, Ірландія. Варто зазначити, що межові ситуації виявляються через фізичний стан – персонаж дуже переймається, тяжко занедажує, погано їсть та спить, йому сняться жахіття. Наприклад, коли Кейсмент, повертаючись з Конго, починає писати свій звіт, автор зосереджує увагу читача саме на фізичних муках мандрівника: “...su cuerpo acusaba los efectos de la falta de sueño, de las picaduras de los insectos, del esfuerzo físico desmedido... Haciendo esfuerzos sobrehumanos para vencer las rachas de abatimiento, los dolores de cabeza, las náuseas, la descomposición de cuerpo...” [8, с. 64]. Проте головний герой усвідомлює, що має довершити заплановане і, незважаючи на проблеми зі здоров’ям, іде до кінця в своїй боротьбі.

Цікаво, що в романі “Похвальне слово мацусі” Маріо Варґас Льюса залишає поза кадром межові ситуації, він зображує процес їх виникнення та несподівано завершує оповідь епілогом. Таким чином, автор дає волю уяві читача, дозволяє йому самому додумати замовчувані події.

Важливою складовою екзистенціальної парадигми в романах Маріо Варґаса Льюси є також тема смерті. Смерть – одна з ключових категорій у літературі екзистенціалізму, за словами М. Хайдеггера, екзистенція людини спрямована до “Ніщо”, і ключовим модусом існування є страх смерті, а його продовженням – “буття до смерті” [3, с. 46]. Тобто все людське буття – це лише проміжок часу між народженням та смертю.

У романі “Сон кельта” ця тема розкрита досить повно, адже сама історична основа й ті жахи, які зустрічаються на сторінках твору перуанського прозаїка, наштовхують як головного героя, так і читача на роздуми про життя та смерть. Все, що спостерігає й занотовує Роджер Кейсмент під час своїх подорожей до Африки та Путумайо, стосується смерті. Європейці стають справжніми дикунами, вони катують, вбивають, знущаються над місцевим населенням, не вважаючи його представників

навіть за людей. Роджеру Кейсменту теж неодноразово загрожує смерть від різних хвороб та їх наслідків, або від рук тих людей, звірства яких він викриває, проте ірландець сміливо дивиться вперед і лише наприкінці твору, після арешту й ув'язнення, починає розмірковувати про власну долю, відчуваючи наближення смерті: "Nunca tuve miedo a la muerte, hasta ahora. La vi cerca muchas veces. En el Congo, en expediciones por parajes inhospitos, llenos de fieras... Muchas veces he sentido la muerte cerquísima. Y no tuve miedo. Pero ahora sí tengo" [8, с. 76]. І саме цей страх допомагає йому переоцінити власне життя, збагнувши, що він чимало зробив для людей, персонаж примирюється з думкою, що його стратять за зраду вітчизни.

У романі "Похвальне слово мачусі" тема смерті розкрита зовсім по-іншому. Вона реалізується в підтексті роману, через мотиви пристрасті та насолоди. Протагоністи віддаються цим втіхам, ніби прагнучи продовжити власну молодість і запобігти наближенню старості й смерті. Іншим прикладом може стати захоплення донна Рігоберто своїм тілом: це не просто надмірна чепурність, а саме страх старіння. За допомогою щоденних процедур він намагається позбутись ознак наближення старості. А вивираючи волосинки зі своїх вух, розмірковує: "...hasta en su lecho de muerte, si le restaban fuerzas, seguiría destruyéndolos. Sin embargo, luego, cuando su cuerpo yaciera sin vida, los intrusos podrían brotar a sus anchas, crecer, afeear su cadáver" [9, с. 11]. Думаючи про смерть, дон Рігоберто, в першу чергу, все одно піклується про власне тіло і сприймає фінал життя як щось далеке.

Донья Лукреція з головою поринає в романтичну історію із власним пасинком: і цими почуттями молодого хлопця вона ніби доводить собі, що і в сорок років досі є привабливою і до старості (смерті) ще так далеко. "Te estás volviendo una viciosa, mujer. ¿Sería el primer síntoma de envejecimiento?" [9, с. 4]. Найбільш парадоксально те, що для жінки саме розбещеність є першим проявом старіння.

У романі "Сон кельта" спостерігаємо зображення процесів прийняття персонажем важливих рішень. Маючи справу з несправедливістю, щоразу герой постає перед вибором: закрити очі на те, що відбувається, або спробувати боротись з усіма жахами. Герой завжди обирає боротьбу, якою б важкою вона не була. Так, Роджер Кейсмент отримує титул "сера" Бри-

танської корони, а згодом стає зрадником, котрого засуджують до страти.

Висновки. Отже, дослідження провідних мотивів екзистенціальної парадигми (смерть, самотність, відчуження, страх, тривога) у творчості Маріо Варґаса Льюси виявило, що відмінними ознаками художнього простору романів "El sueño del celta" та "Elogio de la madrastra" є саме прояв екзистенційного світобачення автора, яке багато в чому корелює з концепціями європейських філософів – А. Камю (мотив бунту проти абсурдного світу), Ж.-П. Сартра (мотиви екзистенційного вибору, свободи та самотності), К. Ясперса (мотив межової ситуації). Водночас екзистенційні погляди письменника відзначаються специфічною особливістю, яка позиціонується, насамперед, в оригінальній концепції зображення внутрішнього буття героїв.

Список використаної літератури

1. Андреев Л. Г. Чем же закончилась история второго тысячелетия (Художественный синтез и постмодернизм) / Л. Г. Андреев // Зарубежная литература второго тысячелетия. 1000–2000: учеб. пособ. / под ред. Л. Г. Андреева. – Москва: Высшая школа, 2001. – С. 292–334.
2. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр; пер. с фр. А. А. Санина. – Москва: Политиздат, 1990. – С. 126–156.
3. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии / М. Хайдеггер; пер. с нем А. Г. Черныкова. – Санкт-Петербург: Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 321 с.
4. Ясперс К. Разум и экзистенция / К. Ясперс; пер. с нем. М. И. Левиной // Смысл и назначение истории. – Москва: Республика, 1994. – С. 420–509.
5. Enkvist I. El sueño del celta de Mario Vargas Llosa y su transfondo biográfico / I. Enkvist // Contexto – Universidad de Lund, 2012. – Vol. 16. – № 18. – P. 65–82.
6. Oviedo J. Miguel Vargas Llosa entre Sartre y Camus / J. Oviedo // Bellagio. – Philadelphia: University of Pennsylvania, 1992. – P. 85–96.
7. Senabre R. El sueño del celta [Recurso electrónico] / R. Senabre // Elcultural.es – 2010. – Modo de acceso: http://www.elcultural.es/version_papel.
8. Vargas Llosa M. El sueño del celta / M. Vargas Llosa. – Madrid: Alfaguara, 2010. – 270 p.
9. Vargas Llosa M. Elogio de la madrastra / M. Vargas Llosa. – Mexico: Editorial Grijalbo S.A. de C. V., 1998. – 58 p.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2014.

Ботнер В. С., Слипченко С. В. Экзистенциальная парадигма в художественном пространстве романов М. Варгаса Льюсы "Сон кельта" и "Похвальное слово мачехе"

В статье проанализированы экзистенциальные мотивы в художественном пространстве романов Марио Варгаса Льюсы "El sueño del celta" ("Сон кельта") и "Elogio de la madrastra" ("Похвальное слово мачехе"). Доказано, что философия экзистенциализма имеет непосредственное влияние на мировосприятие писателя и позиционируется в его творчестве в контексте авторского начала.

Ключевые слова: экзистенция, пограничная ситуация, экзистенциальное сознание, "свободный выбор", тема смерти.

Botner V., Slipchenko S. Existential Motifs in the Postmodern Discourse in Novels by Mario Vargas Llosa “El Sueño del Celta” and “Elogio de la Madrastra”

The existential paradigm got new round of the development in the XX century, and contemporary authors with great interest consider existential problems, even though they have been transformed in some way. The epoch of postmodern literature, with its solid idea about endlessness of knowledge forms, is not just a successor of some existential concepts, like idea, ethical and esthetics aims. All the more, the Epoch After All has a great field of references with the existential. The postmodern adapts and reconstructs principles, themes, motifs and artistic structures of the existentialism to realize them in the decentralized world, the perception of which is complicated by the perceiver’s epistemological doubts.

The authors of the article investigate the existential motifs in the imaginative space of the novels by Mario Vargas Llosa “El sueño del celta” and “Elogio de la madrastra”. The most significant features of the existential philosophy in observable novels are analyzed and characterized in brief. The following features in novels are distinguished: existence, existential consciousness, theme of the death, frontier situation. It is revealed that existential motifs have undergone some changes under the influence of postmodern discourse and Mario Vargas Llosa’s authorial presence. For example, the frontier situations in the novel “El sueño del celta” are realized through the physical state of the main character, like weakness, illnesses, sickness, etc. It is proved that the philosophy of existentialism has had a proximate influence on the author’s world perception and, it is reflected in his works as a part of author’s philosophy.

Key words: *existence, frontier situation, existential consciousness, “free will”, theme of death.*